

ОРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ АКТИВНОСТІ

І. О. АЛЬМІЗ

У XXI столітті процес демографічного старіння охопив усі європейські країни. «До 2050 року вперше в історії людства число осіб віком 60 років і більше на Землі перевищить кількість дітей віком до 14 років. Завершиться перехід від епохи високої народжуваності і високої смертності до епохи більш низьких рівнів народжуваності й смертності і, як наслідок, старіння населення. У розвинутих країнах і в Україні процес демографічного переходу вже практично закінчився, у країнах, що розвиваються, він очікується в найближчі 30–50 років», – наголошує В. В. Чайковська [1, с. 2].

Актуальність проблеми обумовлена тим, що соціальне обслуговування громадян похилого віку перебуває зараз на такому етапі розвитку, коли мова йде не про збільшення кількості установ або зростання кількості окремих соціальних служб, які надають соціальну допомогу, а про надання освітніх, культурно-дозвіллевих послуг, які б дійсно були затребувані людьми похилого віку, враховували їхні особливості, глибоке бажання вести активне життя.

Мета статті – розглянути потенціал соціальної роботи з людьми похилого віку у культурно-дозвіллевій сфері на прикладі діяльності Університету третього віку.

Вивчення етапів та стратегій старіння, проблем старості та особливостей життя людей похилого віку здійснюється дослідниками під різними кутами зору: психіатричний та психофізіологічний аспекти геронтології та геріатрії (Є. Авербух, Б. Греков, Я. Калин, Г. Лапіс, В. Фролькіс, Н. Шахматов та ін.), психологічні особливості розвитку особистості у похилому віці (Л. Анциферова, К. Аримбаєва, З. Бутуєва, Г. Вайзер, М. Єрмолаєва, О. Краснова та ін.), соціальна геронтологія (А. Айріян, В. Альперович, Б. Бреев, В. Чайковська та ін.). До проблеми соціальної допомоги, підтримки та захисту людей похилого віку зверталися І. Біленька, А. Капська, О. Мудрик, О. Холостова, Б. Урланіс, Р. Яцемирська та ін. Але, на наш погляд, соціально-педагогічна проблема організації культурно-дозвіллевої діяльності та продовження освіти людей похилого віку розроблена в педагогіці недостатньо, особливо з урахуванням тенденцій розвитку людства в останні роки та у зв'язку з прогнозами на майбутні соціальні зміни. Втім, саме культурно-дозвіллева діяльність є чи не єдиною формою реалізації принципу активності й розвитку у старості.

Усвідомлення вікового зниження фізичної та психічної сили – початок формування нового психосоціального статусу похилої людини. Важливим на цьому етапі є зменшення особистісної соціальної ролі та відповідних змін у стосунках з боку оточення. В старості, як і у будь-якому віці, життя людини не усвідомлюється без суспільних відносин. Зміст існування в цьому суспільстві зводиться до того, щоб бути йому корисним. Бездіяльність у старості сприймається як відмова від індивідуальності. Обмеження з віком фізичних можливостей відповідно відображається і в психічній сфері літньої людини, визначаючи таким чином свою точку зору на своє місце в суспільстві. Цей фактор є важливою умовою формування в старості нової життєвої позиції, яка спрямована на відмову від минулих уподобань, соціальної активності та утвердженням у новій соціальній ролі. Формування нової життєвої позиції має свій активний початок.

Проблема людей похилого віку є активним вивченням психологів, соціальних педагогів, філософів, медиків. Вагомий внесок у справу вивчення проблем людей похилого віку зробили Р. Ануфрієва, О. Білий, Т. Букіна, Т. Волкова, В. Зайцева, Г. Зозуля, Н. Ковальова, Т. Козлова, М. Комли іта інші. На сьогодні, піклуючись про людей похилого віку, держава створює системи соціального забезпечення в Україні (будинки-інтернати для людей похилого віку, геріатричні пансіонати, пансіонати для ветеранів війни та праці). Основними видами соціального забезпечення в Україні є: пенсії, соціальні допомоги, соціальне обслуговування. У статті увагу зосереджено на такому виді соціального забезпечення як соціальне обслуговування. Це такий вид соціального забезпечення, який реалізується в різноманітних формах. Соціальне обслуговування являє собою надання підтримки матеріального характеру у вигляді позитивних дій з боку відповідних державних органів на користь непрацездатної особи. Наприклад, утримання у будинках-інтернатах для осіб похилого віку. Зазначимо, що будинки-інтернати для людей похилого віку є стаціонарною соціально-медичною установою загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування.

Людина, яка потребує допомоги, може її отримати. Змінюючи одне соціальне оточення на інше, тобто змінюючи мікросередовище, людина по-різному проходить процес адаптації. Цей процес великою мірою залежить від тих умов і того середовища, в якому вона раніше перебувала. Так, якщо людина похилого віку жила в сім'ї, де були діти, онуки, – вона набагато важче переносить процес адаптації, а інколи, взагалі не витримуючи, покидає заклад соціального обслуговування. Ті люди, які раніше були самотні, досить швидко адаптуються до нових соціальних умов. Бо саме в таких закладах вони відчувають свою значущість і потрібність у цьому світі. Розглядаючи процес підготовки людини похилого віку до засвоєння нових умов, які створюють пансіонати соціального обслуговування, треба мати на увазі, що прийняття на кожному етапі життєвого шляху нових та залишення старих ролей, так само як і адаптація до зміни їх змісту та співвідношення, вимагає від індивіда відповідної підготовки, тобто соціалізації. При цьому рольову визначеність можна розглядати тільки в якості фактора адаптації, бо її значення для успішної орієнтації досить велике. Таким чином, рольова адаптація є однією із складових соціальної адаптації особистості. Важливою подією є зміна одного мікросередовища на інше, що ставить перед особистістю нові завдання. В разі успішного вирішення цих завдань особистість буде адаптована до нової соціальної ситуації.

Велика відповідальність відводиться соціальному працівникові, який працює з людьми похилого віку. Адже саме він має можливість вплинути на свідомість старенької людини через емоційну сферу задля того, щоб зробити процес адаптації безболісним. Вибираючи методи роботи з людьми похилого віку соціальний працівник повинен зважати на особливості емоційної сфери, щоб мати можливість впливу на неї. Робота соціального працівника має бути спрямована на ту складову психічної діяльності, яка і становить сферу її особистісних цінностей. Практично завдання полягає у визначенні обсягу та характеру повсякденної зайнятості. Головна роль тут має бути відведена самій людині похилого віку. Людина похилого віку схильна до негативних емоцій. Оскільки змінились її соціальний статус, мікросередовище, в якому вона перебувала, ролі, які вона виконувала, то знизилась соціальна та біологічна адаптивність, працеспроможність, продуктивність діяльності та погіршився її фон самопочуття. Неспроможність старої людини щось робити для інших викликає у неї почуття неповноцінності, роздратованості та бажання сховатися, яке в майбутньому переросте у байдужість до навколишнього світу. Саме цього процесу не повинен допустити соціальний працівник. До будинків для людей похилого віку потрапляє велика кількість осіб уже з проявами негативного процесу. Таким чином, головне завдання соціального працівника – показати людині «світло в кінці тунелю», показати її значущість для цього світу. Головні завдання, які постають перед соціальним працівником: надавати допомогу у вигляді організації дозвілля; активізувати комунікативну сторону спілкування; зробити процес уходження людини до нової соціальної групи безболісним; організувати діяльність людини похилого віку так, щоб вона отримувала емоційне задоволення (вплив соціального працівника на емоційну сферу через індивідуально-особистісний підхід дає можливість зрозуміти людині свою соціальну значущість); організувати особисту працю людини похилого віку як головний показник досягнення емоційної стабільності, а відповідно успішної адаптації.

Дослідження процесу психологічної адаптації похилих людей відбувається в руслі не тільки соціальної педагогіки, але і психології. При сприятливих формах психічного старіння спосіб життя повністю пристосовується до змін у старості зовнішніми та внутрішніми умовами. У разі несприятливого, хворобливого психічного старіння адаптація похилих людей стає клінічним питанням. Демографічне старіння потребує від суспільства все більших витрат – фінансових та інших матеріальних ресурсів – на обслуговування цієї вікової категорії людей. Вирішення проблем, пов'язаних з комплексом організації культурно-дозвілдової діяльності та соціального забезпечення людей похилого віку суспільство також має взяти на себе. «Соціальна політика держави відносно цієї вікової групи відображає сутність будь-якої держави» [2, с. 127]. У соціальній педагогіці наголошується на вирішенні різних завдань при роботі з людьми похилого віку. Мова йде про збереження життєвої активності й здорового способу життя, про збереження та переорієнтацію соціальної активності й пізнавальних інтересів, знаходження форм участі в житті оточення, про активізацію почуття задоволення досягненнями та прожитим життям, почуття виконаного обов'язку, самоповаги, знаходження доступних способів самореалізації [3, с. 329]. На п'ятдесятій сесії Генеральної Асамблеї ООН у березні 1995 р. для підготовки і проведення Міжнародного року літніх людей (1999 р.) виділені принципи, що об'єднані у декілька груп. Ми вважаємо за доцільне особливо звернути увагу на принцип «активності», який, зокрема, передбачає, що люди похилого віку повинні зберігати можливість участі в програмах освіти і професійної підготовки, а також на принцип «реалізація внутрішнього потенціалу»,

в якому мається на увазі, що літні й старі люди повинні мати можливість для всебічної реалізації свого потенціалу, щоб їм завжди був відкритий доступ до суспільних цінностей в освіті, культурі, духовному життю й відпочинку.

Вбачаємо, що велике значення у забезпеченні активного ставлення до життя після виходу на пенсію у країнах Східної Європи мають Університети третього віку. Наприклад, у Франції їх кількість перевищила 70. Школи та Університети третього віку, які включають організацію просвітницьких та навчальних курсів із різних напрямків, творчих майстерень, тренінгових занять, курсове навчання за різними програмами та культурно-дозвіллевій форми творчої діяльності – це нові в Україні форми роботи з людьми похилого віку. Слід зазначити, що в Україні вперше такі структури були започатковані Інститутом геронтології, а в останні роки розвиток мережі Університетів третього віку отримав подальший поштовх завдяки підтримці цього напрямку проектами Фонду народонаселення ООН та урядом України. Відкриті Університети третього віку функціонують майже у всіх обласних центрах країни: при центрах соціального захисту, клубах та вищих навчальних закладах. Вони спрямовані на активізацію соціальної й інтелектуальної діяльності людей похилого віку, розвиток здібностей та поширення можливості якомога довше не тільки зберігати фізичне і моральне благополуччя, але й сприяти розвитку творчих здібностей, комунікативних навичок, інтелектуальних інтересів.

У дослідженнях, які у 2011-2012 р.р. проводилися на базі Університету третього віку при Дніпропетровському університеті ім. А. Нобеля, взяли участь 257 осіб віком від 59 до 78 років, які навчаються на економічному та гуманітарному напрямках та активність в культурно-дозвіллевій діяльності. Результати досліджень свідчать про те, що завдяки участі в освітянській та культурно-дозвіллевій діяльності 95% досліджуваних перемогли почуття самотності й відчуженості та отримали змістовне спілкування. Інформація, яку слухачі Університету третього віку отримують на заняттях, стає предметом для спілкування з близькими та оточенням, спонукає ділитися враженнями, дозволяє людям похилого віку відчувати себе більш упевнено у новому економічному, політичному, інформаційному та соціальному просторі. Взаємодія у культурно-дозвіллевій діяльності дала змогу 90% осіб розширити коло знайомих та однодумців, відчувати емоційну єдність, підвищення настрою, поліпшення самопочуття, життєвого тону та переборювання відчуття апатії, порожнечі та похмурих думок. Майже всі слухачі (98%) відмічають реалізацію інтелектуальних потреб, підвищення розумової активності, розвиток пам'яті та інтелектуальних здібностей, розширення пізнавальних інтересів, поглиблення знань про суспільство, активізацію самостійної пізнавальної діяльності. Дуже важливим ми вважаємо те, що 92% слухачів Університету третього віку відмічають підвищення активного та змістовного ставлення до життя, відчуття зв'язку поколінь, духовної самореалізації, соціальної значущості, розкриття творчого потенціалу. Це свідчить про те, що у процесі дозвіллевого залучення людей похилого віку до духовних цінностей відбувається цілеспрямований розвиток основних особистісних потенціалів – пізнавального, ціннісно-орієнтаційного, творчого, комунікативного [4].

Таким чином, за допомогою освітньої та культурно-дозвіллевої діяльності в межах роботи Університету третього віку вирішується багато питань соціального та психолого-педагогічного характеру: підвищується адаптованість літніх людей до сьогодення, зменшується ризик розвитку депресивних станів і тяжких наслідків переживання самотності, розвиваються комунікативні та творчі здібності, соціальна активність, розширюються шляхи самореалізації людей похилого віку, життя яких набуває перспектив, цінності й сенсу. Тобто, такі функції культурно-дозвіллевої діяльності, як розвиваюча, інформаційно-просвітницька, комунікативна, культурно-творча, рекреаційно-оздоровча, зберігають свою актуальність у змісті культурно-дозвіллевих програм для людей похилого віку.

Список використаної літератури

1. Чайковська В. В. Старіюче суспільство України: запити та рішення / В. В. Чайковська, Л. А. Стаднюк та ін. // Проблемы старения и долголетие. – 2011. – т.20, № 2. – С. 57-63.
2. Холостова Е. И. Пожилой человек в обществе / Е. И. Холостова. – Ч.1,2. – М., 2005. – 296 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / А. Й. Капська – К., Центр навчальної літератури, 2004.
4. Стрельцов Ю. А. Социально-культурная деятельность на современном этапе: тенденции и перспективы развития / Ю. А. Стрельцов // Культурология: новые подходы : альманах–ежегодник. – М. : МГУК, 1998. – № 3–4. – С. 68.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор М. І. Сметанський.